

PEDRES CATALANES A NOVA YORK

El museu de “Els Claustres”

EN una de les cròniques del viatge a Nova York organitzat per DESTINO, el nostre estimat Josep Pla es va referir al Museu de “Els Claustres”, inaugurat en aquella ciutat l’any 1938. Construït de nova planta al cim d’un pujollet del Tryon Park, forma, com un monestir medieval, amb la seva torre campanar, un conjunt de cossos d’edifici que, amb els objectes exposats sota les seves voltes, constitueixen la secció d’arquitectura i d’escultura en pedra del Departament Medieval del Museu Metropolità d’Art dels Estats Units.

Els objectes i les sales on s’exposen són, doncs, indistintament, en aquest cas singular, exemplars de la col·lecció; perquè es tracta de cossos d’edifici compostos amb elements estructurals i materials procedents d’altres edificis antics desmuntats i transportats al seu lloc actual des de diferents llocs d’Europa i reconstruïts de manera adequada per a poder allotjar i exposar estàtues, capitells i fragments escultòrics de pedra, corresponents a les mateixes èpoques i estils. Així, entre d’altres, la gran Sala Capitular de l’Abadia de Pontaut, en la regió francesa de l’Oise, o el bell claustre romànic del monestir català de Sant Miquel de Cuixà, al Rosselló, que amb la seva elegant i humil simplicitat ens evoca la figura de la Catalunya petiteta, discreta i sàvia que en els darrers anys de l’alta Edat Mitjana naixia a la vida política entre les grans nacions de l’Europa romànica.

Aquest museu d’ “Els Claustres” de Nova York, que atesora, a més, d’altres pedres catalanes molt velles i molt venerables, és en conjunt una donació feta a la seva pàtria pel magnat americà John D. Rockefeller, qui l’any 1925 donà al Museu Metropolità una important quantitat en diners per a poder adquirir la singularíssima col·lecció d’arquitectura i escultura en pedra de l’Edat Mitjana formada per George Grey Barnard, i que aquells dies es posava a la venda.

La col·lecció Barnard va ser iniciada en els primers anys del segle XX, i, única en el seu gènere a Amèrica, recollia, si no monuments sencers – perquè no era possible portar-los a través de les mars–, parts importants d’aquells monuments que es poguessin desmuntar, transportar i reconstruir. I amb aquestes grans peces, restes o elements arquitectònics dispersos i fragmentats esculpits i imatges de pedra corresponents a la seva decoració monumental.

Això passava en els temps en que l’amor a les velles pedres, tan present en la literatura romàntica, era més viu en els papers que en els esperits. Indefenses, sense lleis apropiades al cas, les nacions podien ser espoliades en allò tan seu com són les obres d’art del seu passat, i més seves les que, per haver estat fetes amb pedres de les seves muntanyes i havent arrelat segles ha en la seva pròpia terra, es drecen sobre l’horitzó dels seus paisatges perfilant per damunt del buit del temps la figura històrica característica de la nació.

Monestirs que mitjançant lleis injustes van passar a mans de particulars que abandonaren el monument i explotaren les finques; santuaris destruïts per la revolució i convertits en granges agrícoles; temples renovats que oblidaren al seu voltant parts notables de l’edifici antic... Els col·leccionistes o els seus agents van trobar camp obert i via lliure per comprar, desmuntar i transportar tot el que van voler. I aquesta rara col·lecció, que certament no podia ser instal·lada en vitrines, ho va ser, malgrat la grandària d’alguns dels seus “exemplars”, en una gran nau de la Fort Washington Avenue, on des de l’any 1914 va poder ser visitada pel públic, i on continuà així fins i tot després de ser adquirida (gràcies al donatiu Rockefeller de 1926) pel Metropolitan Museu, fins a la seva instal·lació definitiva (1938) en el conjunt del museu de “Els Claustres”.

El senyor Rockefeller, a més, en fer possible l'adquisició d'aquell emparador conjunt, va comprendre que no n'hi havia prou amb comprar-lo, i afegí al seu primer donatiu una altra quantitat important destinada al seu sosteniment, encara l'augmentà amb aportacions pròpies d'objectes, donant més de quaranta exemplars de la seva col·lecció d'escultura medieval, que ell i la seva esposa lliuraren al Museu durant els anys 1926 i 1927, superant-los el 1928 amb el magnífic sepulcre del Comte d'Urgell, procedent del monestir de Bellpuig de les Avellanes, a Catalunya, obra culminant de l'escultura gòtica catalana i una de les més importants del museu d' "Els Claustres". Pedres precioses que en els primers anys del segle XX vam veure desaparèixer, venudes a l'estranger, amb la protesta de "quatre catalanistes carregats de romansos" dels quals ningú no feia cas.

Augmentà, doncs, la col·lecció, i, a més, el seu sosteniment, que per a Rockefeller implicava l'adequada instal·lació del Museu, perquè la insuficiència del local primitiu era previsible per al futur.

Per això, el 1930 el generós pròcer adquirí els terrenys del que ara és el Tryon Park i els donà a l'Ajuntament de Nova York, reservant-se el pujol per a construir-hi l'edifici d' "Els Claustres".

L'obra es començà els anys 1932-33, dirigida des del punt de vista tècnic museístic per Mr. Breck, subdirector del Museu Metropolità, amb la col·laboració de Mr. Rorimer, avui cap de la Secció d'Art Medieval, assistits tots dos, pel que fa a la part constructiva per l'arquitecte Mr. Collans, i continuada, per defunció de Mr. Breck – el 1933 – per Mr. Rorimer, que és qui en realitat portà la totalitat de l'obra.

Tinc sobre la meua taula de treball, mentre escric, el llibre de Mr. Rorimer sobre "Els Claustres", que és història, guia i catàleg de l'edifici i de la institució, enriquit amb una dedicatòria de l'autor que reproduïxo autògrafa, no per l'honor que se m'hi fa i que agraeixo, sinó pel que fa al Museu d'Art de Catalunya, de Barcelona (1934), quan declara que en realitzar l'obra de la instal·lació del Museu d' "Els Claustres" s'havia inspirat en la del nostre Museu del Palau Nacional de Montjuïc (1934).

En menys de vint-i-tres segles

Conten l'anècdota d'aquella bella dama americana que, visitant un dia les ruïnes daurades del teatre romà d'una ciutat de Provença, preguntà al savi i vell conservador del monument que l'acompanyava:

- Digui'm, senyor: ¿Quant costa tenir això a Amèrica ?

I que el vell savi, amb un deix d'ironia europea, li contestà :

- Vint-i-tres segles, senyora...

Molt bé i molt espiritual, i, per tant, molt francesa la resposta, però com hem pogut veure, a Mrs. Amèrica, per tenir ruïnes europees en el seu jardí, no li ha calgut esperar tant.

Perquè si el savi, hiperbòlicament, es referia, més que a les restes del monument, als antecedents històrico-culturals que la seva presència suposa, la dama, simplement, volia dir "posseir", "tenir a Amèrica" o "portar-hi" les daurades i preciosíssimes pedres que tenia davant, amb tot el prestigi i la glòria del que són i del que representen i evoquen.

I quan parlem de "posseir", "tenir" o "portar a Amèrica" les nostres pedres antigues no n'hi ha per esquinçar-se les vestidures, perquè els americans se les emporten com i pels mateixos motius, Napoleó i la seva cort de savis es van emportar les d'Egipte a París; lord Elgin les del Partenon d'Atenes al British Museum de Londres; i l'arqueòleg Carl Humann les de l'altar de Pèrgam a l'Antiquarium de Berlin. De manera que en la resposta del conservador a la dama, si bé va haver-hi molt d'elegant ironia i d'hipèrbole erudita, també hi va haver molta injustícia i una mica d'impertinència.

Impertinència, entre altres raons, perquè a poques llegües de la ciutat del teatre romà, i als nassos de més d'un savi conservador capaç de fer respostes elegants i erudites a les senyores maques, Mrs. Amèrica podia adquirir amb els seus bons dòlars, si no un teatre romà, sí un sepulcre, un claustre romànic, una sala capitular gòtica, amb les seves voltes i els seus pilars i les làpides sepulcral encastades i les lloses del seu paviment. I hi havia en la consergeria del seu hotel el corredor d'antiguitats que les hi oferia, i en la sala contigua el propietari que les hi venia, i més enllà l'arquitecte i el contractista d'obres que les desmuntava i el transportista que les carregava en vagons cap al poble Tal, i l'agent de duanes que les declarava, tal com eren en realitat un cop desmuntades com "materials de construcció"...

Perquè hi va haver un temps (viu encara en el record) en què l'amor i l'afecció dels americans a les nostres antiguitats posava davant de cada objecte el nom d'un tal "míster" que n'oferia tants o quants dòlars, i darrere del buit del capitell romànic arrencat de la seva columna o del timpà esculpit del portal d'un temple, substituït per unes pedres llises, es llegia el nom del col·leccionista o del museu d'Amèrica que se l'havia emportat. I a més, patis i porxos, i portals de vells i nobles casals (amb l'escut inclòs), fins a les teules més pagades com més velles i més densa i més peluda la crosta de molsa daurada que les cobria. Embolicades en paper de seda (així les he vist jo), curosament embalades i col·locades en caixes com delicada fruita del passat destinada a satisfer la voracitat refinada i exigent de Mrs. Amèrica, que, impacient, no volia esperar no ja els vint-i-tres segles que li deia el savi sinó el temps necessari perquè la molsa cobris les teules de casa seva.

I d'aquí van néixer les lleis en defensa del patrimoni artístic.

Però també és cert que on va haver-hi qui defensà l'objecte o el monument, encara que no hi hagués llei escrita, l'objecte o el monument es van quedar a casa, i que si els americans el compraren va ser perquè els europeus el van vendre. Perquè també volien emportar-se les pintures murals de les esglésies romàniques del nostre Pirineu, i no ho van fer perquè vam saber arribar a temps; i només se'n en escapà una de l'església del Castell de Mur que es troba en el Museu de Boston i que ens donà l'alarma, mentre que les altres, instal·lades en el Museu del Palau Nacional de Montjuïc són avui honor de les nostres col·leccions de primitius catalans famosos a tot el món.

Les ruïnes i la història de la cultura

La lliçó del passat que ens donen les ruïnes dels monuments no s'evapora com el discurs del professor sinó que es manté en la matèria dura del seu cos de pedra. Comprimat de nocions i idees i substància viva del passat, l'afany dels qui amb grans recursos les compren i les porten a Amèrica neix del sentit pràctic de tenir a casa el llibre viu que procedeix dels temps dels quals ens parla.

Perquè el monument i la pedra esculpida i la tela pintada ens parlen de l'home que construï l'edifici, tallà la pedra i pintà la tela. Fill del seu temps, va amb ells aquest quelcom de viu de l'ànima dels morts d'altres temps, que, invisible i eterna, ens parla d'ells i amb ells. i, per tant, de com es van fer i com es van desfer.

Perquè nosaltres, « els europeus », vam ser, sí, grans constructors, i tenim els monuments més bells de la Història; però també, entre guerres i paus, rebel·lions i oblits, grandíssims fabricants de ruïnes / ? / que ens donaren motiu, després, per regar-les amb abundor de ritmes d'elegies romàntiques i per restaurar-les afanyosament i curosament després i a recollir-ne els més insignificants residus per guardar-los en vitrines sota les voltes dels nostres museus, per horroritzar-nos de què algú se les vulgui emportar al seu país, i per promulgar lleis severes per evitar-ho.

Però també, i malgrat això que hem dit, « els europeus » de vegades ens hem pres la llibertat de reproduir el gest dels conqueridors romans que formaren les comitives dels seus triomfs amb els carros carregats de peces gregues requisades per les legions vencedores en

les ciutats hel·lèniques de l'Àsia. Contribucions de guerra en « espècie » que Napoleó imposà als francesos per formar el gran Museu del Louvre, a París, i que es repetí amb el políptic del Corpus Místic de Gant, pintat pels van Eyck, en la guerra de 1914, i amb l'altar de Pèrgam de Berlín en la darrera conflagració europea.

“Vint-i-tres segles, senyora”, ocupats en fer i desfer; en dir en vers i en prosa coses boniques relatives a les pedres caigudes per oblidar-les després i vendre-les més tard, i veure-les transportades més enllà dels mars i per tornar a desitjar-les...

Però és el cas que aquest fer i desfer, justament, constitueix la història de la cultura, amb els seus divertidíssims capítols que dibuixen sobre l'espai dels temps el perfil sinuós del pensament, del sentiment i de l'esforç humà, amb les seves corbes de progrés i de retrocés i els seus llaços que es fan i es desfan en sinuosos contrasentits.

I perquè constitueixen un testimoni d'aquesta història va ser, per al poble americà “sense ruïnes”, una tasca urgent la d'arribar a posseir-les; per tenir amb la seva presència un punt viu de contacte amb el passat; per il·lustrar amb elles els discursos dels professors de les seves grans Universitats i els llibres de les seves immenses biblioteques; per satisfer el seu gust per les coses antigues i complaure el seu sentit de la bellesa. Des de la vaga i humaníssima mirada del marbre praxitel·lí a la molsa de les teules que decoren d'“antiguitat” la caseta florida i nova on es passa el cap de setmana. Des de la miniatura retrat d'una dama del temps de Maria Antonieta, comprada a un antiquari de la Cinquena Avinguda, al colós de pedra procedent d'unes excavacions practicades a Egipte per la Missió Arqueològica Y de la Universitat Z, costejada per un pròcer de la indústria del ferro.

I en aquest noble afany del poble americà de posseir “antiguitats”, res de la vanitat del *parvenu* que adorna la seva casa amb retrats antics intentant aparentar un llinatge; i molt, sí, del pur i noble desig de saber i de reunir amb aquesta finalitat a l'entorn dels grans fogars de cultura de les seves universitats aquests materials d'estudi que s'arxivien en les galeries dels seus museus com els llibres en els prestatges de les seves biblioteques.

Gosariem dir que aquesta necessitat engendrada pel desig de saviesa d'un gran poble ha de tenir dret a veure's satisfeta. I davant les lleis de defensa del patrimoni artístic de les nacions d'Europa, basades en el rigor dels principis nacionalistes, sentim que hi ha en aquests principis una mica d'injustícia... que, sortosament, la realitat, més sàvia que els legisladors, corregeix. Perquè aquestes col·leccions dels Museus americans, tan ben proveïdes, demostren que si, en efecte, les lleis són severes, no ho van ser tant les duanes...

De manera que si la desídia d'uns, l'afany de negoci d'altres i la indiferència de la majoria va vendre a Amèrica una part d'allò que li calia per a la constitució del seu utilatge cultural, és molt possible que l'acord entre els pobles que es perfila en aquestes mancomunitats de nacions que mobilitzen els estadistes (avui defensives, demà culturals i després econòmiques) faci en el futur una mica més noble la tasca de l'intercanvi de materials d'estudi, tan necessaris per a la vida intel·lectual.

Mentrestant, tot preguntant a Déu perquè ens conservi si més no la flor del patrimoni artístic que ens llegà el passat, vagi la nostra gratitud als americans que estimen i honren les nostres venerables pedres més que els catalans de França i d'Espanya que les hi van vendre.

Publicat a JOAQUIM FOLCH I TORRES *Últims escrits. Destino 1952-1963*. Fundació Folch i Torres: Palau-Solità- Plegamans, 2009 (M. Mercè Vidal i Jansà, coord., trad. Ramon Folch i Camarasa) pp. 363-367